

Erdvės režimai

Eric Landowski

Audinys

„Dangus virš stogo“¹ – kraštas prie krašto, viskas susiliečia.

Tai uždaras, prisodrintas, raminantis pasaulis, kur daiktai glaudžiasi vienas prie kito. Tokio pasaulio reikalauja sekmadienį vitrinas uoliai apžiūrinėjantys praeiviai, pasirošę kiekviename žingsnyje žavėtis tuo, kas vis prieš juos išnyra pasivaikščiojimuose ar, kiek proziškiau, tarp lentynų slankiojantys prekybos centrų lankytojai.

Bet kai paviršiuje viskas susiliečia, labai tikėtina, kad tuo pat metu viduje visa organiškai arba mechaniškai kaip laikrodyje jungiasi. Antai durų užraktas: „Patrauk virvelę, ir durys atsidarys.“ Arba kortų namelis: vos ištrauksi vieną, paeiliui sugrius visos kitos. Pasekmes nesunku numatyti. Vadovaudamiesi ta pačia logika, žinome, kad nuosekliai – žingsnis po žingsnio – paprasčiausias (drugelio) sparnų mostelėjimas gali visiškai pakeisti visatą. Tereikia išmanyti šiuos dėsnius.

¹ Citata iš Paulio Verlaine'o eilėraščio be pavadinimo iš rinkinio *Išmintis* (*Sagesse*, 1880) (vert. past.).

Įvija

Tai ten, tai šen – kaip efemeriškos formos, brėžiamos dirigento batuta ar raitomos toreadoro muleta, arba kaip žydros dangaus fone ratais nardantys čiurliai – aplink save sukasi konsteliacijos, kuriose prisiderindami prie judančių, autonomiškų, bet besiliečiančių formų į jas įsikabina vienetiniai dinamiški kūnai.

O šiuos sukurius, kuriuos galima stebėti tik rizikuojant pačiam pasijusti tarsi įtrauktam į jų verpetą, supa likęs beskonis blankus pasaulis.

Bedugnė

Priešais – „vis iš naujo prasidedanti“² jūra. Horizontas. O už nugaros – tarsi neaiškus ūžesys, ištisas žemynas. Priešingai nei aiškiai apibrėžtas ir prisodrintas sekmadieninio dykinėtojo ar laikrodininko pasaulis, tai – beribė visata, kurioje tvyro tuštuma. Tai nėra tuštuma, sudaryta iš dalomų atstumų, kuriuos kokiam nors pasiuntiniui ar prekeiviui reikėtų įveikti, kad pasiektų saugų uostą. Šioji įsigali tik todėl, kad pati savaime įkūnija pačią paradoksaliausią – niekaip nepavaizduojamą – esatį.

Ir vis dėlto buvo tokių, kurie ją mėgino atvaizduoti: Turneris, kinų peizažinė tapyba arba Casparo Davido Friedricho *Keliautojas virš miglų jūros*.

Tinklas

„Visi keliai veda į Romą“. Tai komunikacijos ir ypač prekybos pasaulis. Žemė panaši į žemėlapi: pabirę taškai (uostai, stotys, turgūs, biržos, informaciniai mazgai), jungiami linijų, kuriomis visu greičiu cirkuliuoja informacija ir gėrybės – vertės – pranešimai arba prekės.

Mainai jomis žymi atstumą, skiriančią siuntėjus ir gavėjus. Tai

² Citata iš Paulio Valéry eilėraščio „Pajūrio kapinės“ („Le cimetière marin“, 1920) (vert. past.).

grynas atstumas – perregimas ir beveik abstraktus, beveidis, be peizažo, nes sistemos logika linkusi jį ištrinti kaip fizinę erdvę, paversdama jį laiko matu – laiko, kurį užima kelionė iš taško *ab quo* į tašką *ad quem*, greičio funkcija.

* * *

Nei slampinėtojas ar prekeivis, nei juolab dailininkas ar dirigen-
tas nekalba apie „erdvę“. Šis žodis nepriklauso jų žodynui, nes jis
pernelyg abstraktus, kad jiems būtų naudingas. O ir mes patys dėl
panašių priežasčių jį čia imame lyg su „pincetu“, t. y. į kabutes,
lyg jis būtų kone neapibrėžtas³. Vis dėlto kiekvienas jų, teikdamas
pirmenybę atitinkamam *pasaulio panaudojimui*, kuria savo paties
erdvę ir taip suteikia konkretų pavidalą vienam iš galimų erdvės
sąvokos variantų⁴.

O sprendžiant iš to, ką čia glaustai apibūdinome, šių variantų
esama itin heterogeniškų. Tarsi kiekvienas iš tų, kurie juos gamina,
gyventų vis kitokiame pasaulyje. Ar tai reiškia, kad nors referen-
tiškai ir ontologiškai pasaulis yra (ar galbūt suponuojamas) vienas,
šitai neapibrėžia, kaip turime jį suvokti, ir nenustato jokios ribos
pasaulių, kuriuos kiekvienas gali susikurti pagal savo kultūrą ar
gyvenimo interesus, įvairovei? Tokiu atveju, kodėl gi čia pasirin-
kome tik šias keturias galimybes, ir būtent šias, o ne kitas, kurias,
turėdami šiek tiek daugiau vaizduotės bei antropologinių žinių,
tikriausiai būtume galėję taip pat lengvai sugalvoti?

O gal galime pagrįsti tai, kas kol kas tėra paprasčiausia intuicija:
po daugiau ar mažiau arbitralių inventoriumi iš tiesų slypi būdai
(iš)gyventi erdvę ir kaip tik taip ją konfigūruoti, ir tie būdai iš tiesų
gali būti vienas per kitą apibrėžiami remiantis bendrais kriterijais?
Ir kad iš to atsiradusios konkrečios konfigūracijos visos kartu
sudaro rišlią visumą, kuri, be to, dar ir atrodo ganėtinai išbaigta.
Mažų mažiausiai ji yra pakankamai rišli, todėl, jei išeitų atskleisti

³ Tokio atsargumo paaiškinimą žr. Landowski, E. 1997. *Etats de lieux. Présences de l'Autre*. Paris: P.U.F., p. 87–89.

⁴ Žr. Bouvier, N. 1963. *L'usage du monde* [*Pasaulio panaudojimas*]. Genève, Droz.

po ja slypinčius principus, pagal kuriuos minėtos konfigūracijos atsiskiria viena nuo kitos, tai būtų galima tikėtis suprasti, kaip jos jungiasi ir per savo skirtumus tarytum tarpusavyje mezga dialogą.

Šiuo tikslu pasitelksime modelį, kurį jau anksčiau sukonstravome, siekdami parodyti būdų, kaip atsiranda prasmė, įvairovę, koreliuojančią su daugybe galimų pasaulio ir subjekto sąveikos režimų⁵. Iš tiesų, manytume, kad šis bendro pobūdžio modelis tinka atskleisti taip pat ir įvairius *erdvės režimus*, kuriais mes sąveikaujame su pasauliu, taip jį paversdami „reiškiančiu“.

Keturiuose mūsų aptariamo modelio kampuose intuityviai ir hipotetiškai išdėstysime keturis anksčiau išvardytus variantus:

1

Pasaulis-audinis
Daiktų užvaldymo
operacinė erdvė
Sąveikos režimas:
programavimas

3

Pasaulis-bedugnė
Buvimo pasaulyje
egzistencinė erdvė
Sąveikos režimas:
susitaikymas

4

Pasaulis-tinklas
Verčių cirkuliavimo
konvencinė erdvė
Sąveikos režimas:
manipuliacija

2

Pasaulis-įviija
Kūnų judėjimo
patiriama erdvė
Sąveikos režimas:
derinimasis

Pažvelgus į pavadinimus, pasitelktus įvardyti šiame modelyje susietus sąveikos režimus, galima pastebėti, kad tik derinimasis ir kraštutiniu atveju manipuliacija (jei šį žodį suvoksime tiesio-

⁵ Žr. Landowski, E. 2015. Rizikingos sąveikos. *Prasmė anapus teksto. Socio-semiotinės esė*. Vilnius: Baltos lankos [4 skyrius] (Landowski, E. 2005. *Les interactions risquées*. Limoges: Pulim).

gine prasme kaip „valdymą“⁶) iškelia dinaminių santykių tarp erdvėje išsidėsčiusių elementų idėją. O štai nei programavimo, nei susitaikymo terminas *a priori* nenurodo į nieką, kas būtų susiję su erdve. Programavimas veikiau įvardija laike pakopomis išdėstytas operacijas⁷, o susitaikymas – tam tikrą psichologinę ar dvasinę laikyseną, susidūrus su tuo, kas vyksta – „nutinka“ – vėlgi laike.

Bet šie pavadinimai iš dalies klaidina. Jie buvo pasirinkti dėl sąlygiško jų vaizdingumo, leidžiančio juos iš principo iškart interpretuoti kaip skirtingos rūšies santykius tarp bet kokių atlikėjų. Tačiau iš tiesų jie slepia elementariąją, iš esmės abstraktesnę kategoriją, tapusią atspirties tašku minėtame darbe „Rizikingos sąveikos“ ir leidusią mums išskirti keturis šiais pavadinimais žymimus režimus svarstant apie sąveikos figūras. Tai *tolydumą* ir *pertrūkį*⁸ supriešinanti kategorija⁹. Nors Greimas ją priskiria tam, kas „neapibrėžiama“ (ir priklauso „neanalizuojamų postulatų epistemologiniam inventoriui“¹⁰), mes žinome, o ir pats Greimas

⁶ Tai vienintelė reikšmė, kurią pateikia 1970 metų leidimo *Le Petit Robert* žodynas: „Manipuliuoti (*manipuler*): 1) atsargiai ką nors čiupinėti, ruošiantis atlikti mokslinį eksperimentą ar techninę operaciją; 2) valdyti ranka ir perkelti“. „Valdyti ranka (*manier*): [...] 2) formuoti, modeliuoti rankomis; 3) laikyti rankose perkeliant, judinant; 4) naudoti laikant rankose“.

⁷ Kaip tai puikiai parodė Algirdas Julius Greimas savo analizėje „Sriuba su pertrintu baziliku, arba vertės objekto konstravimas“ (*Baltos lankos* 35, 2011, p. 130–143 (Greimas, A. J. 1979. *La soupe au pistou ou la construction d'un objet de valeur. Actes Sémiotiques-Documents* I (5); Greimas, A. J. 1983. *Du sens II*. Paris: Seuil).

⁸ *le continu et le discontinu*, bet kvadrato atitinkamai – *la continuité et la discontinuité*. Senesniuose Greimo semiotinių tekstų vertimuose *le discontinu* verstas kaip „pertrūkis“, o *la discontinuité* – „netolydumas“. Landowskio vertimuose, atliktuose Pauliaus Jevsejevo (Landowski, E. 2015. *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*. Vilnius: Baltos lankos), *le discontinu* paliekamas kaip „pertrūkis“, o *la discontinuité* verčiamas „skaidytumo“ terminu, nes „netolydumo“ terminu žymima *la continuité* priešingybė – *la non-continuité* (vert. past.).

⁹ Landowski, E. Rizikingos sąveikos. *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*. Vilnius: Baltos lankos [4 skyrius] (Landowski, E. 2005. *Les interactions risquées*, p. 11–12, 62) ir anksčiau Landowski, E. 2004. *Passions sans nom*. Paris: Presses Universitaires de France, p. 51–55.

¹⁰ Greimas, A. J. 2005. *Struktūrinė semantika*, vertė Kęstutis Nastopka. Vilnius: Baltos lankos, p. 47 (vert. past.).

parodė, kad jos dėka aspektualumo plotmėje gali atsirasti ne tik įvairiausių „laikinių“ išdėstymų, bet taip pat – ir galbūt visų pirma – visokiausių „suerdvintų“ figūrų¹¹.

Todėl nieko nuostabaus, kad tokia pirmaprade kategorija paremtas modelis tinka, kaip sakoma, *it nulieta*s išgyvenamų erdvių problematikai. Taip yra tiesiog dėl to, kad ankstesnėje, kaip ir šioje, schemeje kabutėmis išskirti variantai erdvės izotopijos pavidalu paprasčiausiai iškelia į paviršių pamatinės kategorijos sąvokas, kurios, vos tik perkeltos į semiotinį kvadratą, suteikia struktūrą pačiam bendriausiam sąveikos modeliui:

Pirmas lygmuo – pamatinė kategorija:	<i>tolydumas</i>	<i>pertrūkis</i>
Antras lygmuo – sąveikos modelis:	programavimas	susitaikymas
Trečias lygmuo – erdvinė izotopija:	audinys	bedugnė
	1	3
		X
	4	2
	<i>nepetrūkis</i>	<i>netolydumas</i>
	manipuliacija	derinimasis
	tinklas	įvija

Belieka parodyti, kokio tarpininkavimo pagalba kiekvienos iš keturių išvardytų pozicijų atveju pereinama iš vieno lygmens į kitą ir kaip tai, kas giluminiame lygmenyje tėra virtualu, tampa konkrečiu ir specifiška, kai iškyla į paviršinių lygmenį.

* * *

Pradėkime nuo galo: nuo „tinklo“ ir nuo jį grindžiančio režimo – „manipuliacijos“. Įvesdamas šį terminą į semiotinę metakalbą, Greimas jam suteikė techninę reikšmę, kuri skiriasi tiek nuo jo pažodinio apibrėžimo, pateikiamo prancūzų kalbos žodyne, tiek nuo šiandien labiausiai paplitusios jo vartosenos. Naratyvineje gramatikoje manipuluoti reiškia ne fiziškai valdyti daiktus ar

¹¹ Žr. Greimas, A. J., Courtés, J. 1979. *Continu. Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Paris: Hachette, p. 67.

negarbingai arba amoraliai naudotis žmonėmis. Tai – „daryti, kad [kitas] darytų“ (*faire faire*). Konkrečiau kalbant, tai reiškia, kad „aš“, subjektas, veikia kokio nors kito subjekto atžvilgiu taip, kad šis noromis nenoromis būtų priverstas elgtis pagal mano valią.

Kadangi toks intersubjektinių santykių būdas neleidžia tiesiogiai naudoti jėgos (nes ją pasitelkti reikštų kaip tik paprasčiausiai naudotis kitu, jį priartinant prie daikto ir nebelaikant subjektu), viskas, ką tokiu atveju galiu „daryti“, tai stengtis įtikinti savo pašnekovą, t. y. veikdamas kognityviai pateikti pakankamai priežasčių, dėl kurių jis pragmatinėje plotmėje pasiryžtų mainais patenkinti mano valią. Taip žiūrint, manipuliacija pasirodo esanti savitas veikimo (*faire*) būdas, suvokiamas kaip objektų, į kuriuos investuota vertė, perdavimas tarp subjektų. Tokiu atveju manipuluojantysis siekia padaryti, kad jo adresatas *žinotų* ar *tikėtų x*, idant jis *norėtų* ar *privalėtų* daryti *y*. Kitaip tariant, reikia pašnekovą konjunkciniu ryšiu „sujungti“ su atitinkamu „modalinių“ verčių rinkiniu. O juk bet koks subjektų dalijimasis vertėmis ir juolab bet koks objektų cirkuliavimas implikuoja kokios nors erdvės buvimą.

Tad egzistuoja – būtent prie to ir siekėme prieiti – manipuliacinei sintaksei (ir apskritai „naratyvinei schemai“, kurioje manipuliacija atsiduria greta „veiksmo“ ir „sankcijos“) imanentiška erdvė. Tačiau, tiesą sakant, ši erdvė yra visiškai efemeriška. Ji tėra tik loginė presupozicija vadinamosioms *junkcinėms* operacijoms, per kurias subjektai, dalindamiesi vertėmis, transformuoja vienas kito kompetencijas ar būsenas. Apskritai ši „erdvė“ yra ne kas kita kaip atstumas tarp dviejų pozicijų, reikalingas tam, kad kažkas galėtų pereiti iš vienos pozicijos į kitą. Tad pati savaime ji neturi jokios apčiuopiamos konsistencijos ir dėl to gali būti apibrėžta tik negatyviai: kaip numanomo skaidytumo paneigimas ar įveikimas arba (o tai iš esmės tas pats) kaip nebylus *neskaidytumo* patvirtinimas – lyg savotiškas tarpas, tuščia vieta, kuri komunikacijos tinkle atskiria ir sykiu jungia pranešimais (ar bet kokiais kitais objektais) besikeičiančias puses.

Ją vadinsime *verčių cirkuliavimo konvencionalia erdve*.

Iš tiesų ji „egzistuoja“ tik dėl susitarimo, konvencionaliai. Visų pirma, dėl susitarimo tarp mūsų, semiotikų, nes ji atsiranda būtent dėl to, kad pasirenkame aiškinti prasmę remdamiesi modeliu, grįstu subjektų ir objektų jungcijos idėja – pamatine standartinės naratyvinės gramatikos teorine nuostata.

Tačiau ši paradoksali „erdvė“ be ploto ir be tūrio (tik vėliau ji įgyja „diskursinį drabužį“) formaliai labai panaši į kitą konvencinę erdvę, nors šioji taip pat tėra tam tikros sintaksės vedinys ir todėl *a priori* substancijos ji turi ne daugiau nei mūsų gramatiniai modeliai. Vos per kelis dešimtmečius daugeliui, jei ne daugumai, mūsų amžininkų toji erdvė tapo parankiausia, brangiausia ir net „realiausia“ iš visų kasdienių erdvių: tai keistoji Tinklo „erdvė“. Joje „naršyti“ ieškant informacijos atrodo savaime suprantama, juk tam ji ir buvo sukurta. Tačiau kokio būties-pasaulyje pokyčio kaina šioje erdvėje taip lengvai imame jaustis „kaip namie“ – tarsi likęs pasaulis nebeegzistuojęs – įsikuriame joje taip natūraliai, kad kai kurie sociologai linkę ją suvokti kaip pačią „postmodernios ekosistemos“, kurioj mums nuo šiol lemta gyventi, formą¹²?

Dar visai neseniai egzistuojančios komunikacinės sistemos ant pačios žemės leido matyti daugybę materialios infrastruktūros, kuri liudijo, kad, norint efektyviai sujungti bet kurią žemės tašką su koku nors kitu tašku, reikia milžiniškų pastangų ir didžiulės įrangos: platūs senoviniai karališki šosė su pašto stotimis, šiandien virte greitkeliais su degalinėmis ir mokamais pravažiavimais; telegrafo ar telefono laidai ir laukuose pridygę jų stulpai, tarsi matavimo vienetai žymintys atstumą nuo vieno miestelio iki kito; radijo ryšio bokštai, pakeitę optinio telegrafo stotis; ir, žinoma, geležinkeliai su savo balastu, pabėgiais, ženklais, iešmais, kabeliais, stotimis; vandens keliai su savo uostais, švyturiais, plūdurais; pagaliau oro koridoriai, jungiantys vieną oro kontrolės centrą su kitu.

¹² Žr. Sodré, M. 2007. Sobre a episteme comunicacional. *MATRIZES* Nr. 1, São Paulo ir mūsų komentarą: Landowski, E. 2008. Da interação, entre Comunicação e Semiótica. *Comunicação e interações*, ed. A. Primo et al. Porto Alegre: Sulina.

Technologija, naudojama skaitmeniniam ryšiui kurti, nepaverčia šio stambaus languoto tinklo visiškai atgyvenusiu, tačiau atrodo, kad ji pati, priešingai, gali be jokių panašių įrengimų susieti skirtingose planetos pusėse esančius žmones. Žinoma, taip tik atrodo, nes nors šis Tinklas mums, jo vartotojams, pasirodo esąs tik virtualių santykių *tinklas*, kurį galime visiškai laisvai aktualizuoti kaip tik panorėję, žvelgiant iš techninės pusės, jis funkcionuoja tik griežtai suprogramuotas ir visą pasaulį padengęs tikru „tinklu“, neišardoma per žemynus ir iki pat vandenynų dugno nusidriekusi laidų raizgalynė, tikras fizinių jungčių *audinys*, šią sąvoką suprantant būtent taip, kaip ją čia aiškinome nuo pat pradžių ir kaip ji bus aptariama kiek vėliau. Tačiau mokėdamas savo gijų ir mazgų karkasą padaryti nematomą, užkasdamas savo kabelius ir kuo puikiausiai pridengdamas savo antenas (jei prireikia, jas užkeldamas ir į aukščiausias bažnyčių varpines), šis tinklas taip gerai nuslepia savo nesuskaičiuojamų įrengimų geografiją (o tai, regis, daugiausiai strateginis pasirinkimas), kad, atrodo, visai nepaiso pasaulio tankio ir mus kone priverčia užmiršti, kad tarp čia ir ten, tarp jūsų ir manęs, kad ir kur būtumėte, *vis dar esama*, net ir šiandien esama (!) „erdvės“.

Įprastai pastebime tik iš viso to atsirandančius patogumus: dėl tinklo tankumo ir dėl to, kad jis leidžia itin greitai, kone akimirksniu perduoti duomenis, pasaulis tapo „visai mažas“ – viskas čia atrodo pasiekiamą ranka. Ir, aišku, kas gi gali būti praktiškiau! Tačiau retkarčiais panaršyti jo paviršiuje ieškant konkrečios informacijos – tai dažniausiai tik pirmas žingsnis, nes kitas – iš tiesų panirti į jo gelmes. Tad nardydami ten kaip žuvis vandeny tol, kol tai tampa mūsų naujuoju *bios*, mes kūnu ir siela patenkame į kitą pasaulį, kur ir pati erdvė yra kita. Tai erdvė, kurioje, regis, išnyksta sveikos nuovokos orientyrai – pirmiausia tie, kurie įprastai mums padeda atskirti čia nuo ten, arti nuo toli; todėl tai erdvė, kuri, žvelgiant subjektyviai, neleidžia atsirasti jokiai išsakinijimo formai. Ir tai toks pasaulis, kuriame (beveik) bet kokia informacija, regis, taip nesunkiai prieinama ir visi taip lengvai pasiekiami paprastu mygtuko paspaudimu, kad pats *plotas* atrodo „objektyviai“ panaikintas, ir

vis dėlto, įsiterpusi tarp daiktų, ji visada neišvengiamai mus skyrė vienus nuo kitų (net jei mainais saugojo mūsų privatumą).

Žinoma, galime tuo džiaugtis – nuo šiol su savo kompiuteriais vienu metu esame visur! Bet lygiai taip pat galime – o tai skonio reikalas – liūdėti dėl tokio buvimo visur pasekmių: šnekėdamiesi – pakaitomis manipuluodami ir manipuluojami – nuolat įsikibę į savo telefonus arba prilipę prie kokio nors ekrano (jei ne abu vienu metu), per įvairias programas, svetaines ir socialinius, profesinius ar kitokius tinklus nusikeldami net į kitą pasaulio kraštą, mes, tiesą sakant, daugiau niekada nesame kur nors. O tam, kuris lieka prisirišęs prie savojo erdvinio išišaknijimo, jį laikydamas prasminiu savo paties buvimo-pasaulyje dėmeniu, banalaus, su empirine kasdienio pasaulio patirtimi susijusio erdviškumo jausmo išnykimas tampa niekaip nepataisomu praradimu.

Vis dėlto, epistemologiškai ar semiotiškai kalbant, reikia pripažinti, kad ir kokios būtų mūsų ideologinės nuostatos šiuo klausimu, ši „benamė“¹³ erdvė, kur kiekvienas turi adresą, bet niekas neturi savo vietos, neabejotinai yra tam tikra *erdvė* – viena iš daugelio, lygiai taip pat, kaip senų gerų laikų „empirinė erdvė“. Ir netgi gali būti, kad prie tos, kurią paprastai apibendrinami vadiname empirine erdve, esame ypač prisirišę tik dėl to, kad ji buvo, taigi, ir yra, kaip dainuojama, „saldi mūsų vaikystės šalis“¹⁴. Ar ją palikę, kad įsikurtume konvencinėje grynos junkcijos erdvėje – mūsų mokslinių modelių „popierinėje“ erdvėje arba internetinėje *online* erdvėje – iš tiesų vis dar gyvename šioje žemėje? Šitaip klausti visai nereikia empirinei erdvei nepagrįstai suteikti išskirtinį statusą.

* * *

Tačiau grįžkime atgal ir sujunkime su pradžia: pasaulis kaip „audinys“.

Žvelgti į pasaulį iš šios perspektyvos reiškia sukurti iš daiktų tarpusavio susietumo „nuaustą“ erdvę. Regis, tinklo idealas – sukurti

¹³ *Sans feu ni lieu* – pažodžiui „be ugnies ir vietos“; posakis, žymintis pastovios gyvenamosios vietos neturėjimą (vert. past.).

¹⁴ Nuoroda į Charles'io Trénet dainą „Douce France“ (1943) (vert. past.).

tokį pasaulį, kuriame skaidytumas, nors ir numanomas, netrukus taps tik blankiu prisiminimu, o matyti pasaulį kaip audinį – tai siekti pažinti ir užvaldyti *tolydžią* tikrovę. Taigi „erdvė“ nebėra niekas – tai, kuo, vystantis technikai, ji tampa virtualybės naršytojams, kuriems taip lengva susisiekti, kad erdvė jau net nebeatrodo esanti kokia nors tarp jų įsiterpianti kliūtis. Priešingai, ji imama suvokti pozityviai – kaip tai, kas užpildyta, kaip apčiuopiama tikrovė tokio pasaulio-objekto, koks jis prieš mus veriasi, vos tik imame jį stebėti.

Ją galime pavadinti *operacine daiktų užvaldymo erdve*.

Jos formos kinta skirtingose kultūrose ar epochose: Galilėjaus laikais ji skyrėsi nuo tos, kokia buvo Aristotelio laikais, o mūsų laikais, savaime suprantama, yra dar kitokia. Iš tiesų, jos forma visų pirma priklauso nuo to, ką žinome (ar manome žiną) apie pasaulio audinį sudarančius elementus, taip pat ar net ypač nuo to, kaip įsivaizduojame jų santykius apibrėžiančius reguliarumus, ir galiausiai nuo meistriskumo laipsnio, kurį mums pavyksta pasiekti juos valdant – jėga ar švelniai, „nesuinteresuotai“ ar praktiniais tikslais, t. y. siekdami juos tyrinėti ar išnaudoti. Kadangi ši erdvė konfigūruojama pagal tai, kaip patiriame savo ryšius su daiktais ir jų pačių tarpusavio ryšius, o ne pagal tai, kokie santykiai per mainų objektus yra mezgami tarp subjektų, *junkcija* nebegali būti šią erdvę apibrėžiantis prasmės režimas (žinoma, tai nereiškia, kad *junkcijos* sąvoka tampa nebesvarbi).

Vis dėlto akivaizdu, kad daiktai taip pat gali būti konjunkciniu ryšiu sujungti vieni su kitais (surinkti į visumą) arba patys susijungę iš vidaus (kitais tariant, „pilni“, kaip sakoma apie „neromytą“ arklį¹⁵), arba disjunkciškai atjungti vieni nuo kitų (atskirti) arba nuo savęs pačių (padalinti į fragmentus). O sudėti du objektus *greta* arba *vieną ant kito* ar juolab juos *sukabinti*, *surišti*, *prisukti*, *sulydyti* vieną su kitu arba iš naujo *suklijuoti* kokį nors objektą, kurio dalys buvo atsietos, tai neabejotinai reiškia imtis „konjunkcinių“ operacijų. Lygiai taip pat kokį nors daiktą *nuplėšti*, *atskirti* nuo

¹⁵ Romyti – kastruoti, pašalinti dalį organų (lyties liaukų), taigi, padaryti „nepilną“, „apgenėtą“ (vert. past.).

kito arba *ištraukti* iš kito (kaip automobilį iš garažo arba kūdikį iš motinos pilvo), arba *sulaužyti*, *sudraskyti*, *supjaustyti* (raikyti duoną ar nukirsti pasmerktojo galvą) – tai akivaizdi „disjunkcija“. Tačiau visai kitokia prasme nei anksčiau! Konjunkcija ir disjunkcija čia žymi empirinėje erdvėje atliekamas operacijas su elementais, pasižyminčiais konkrečiomis materialiomis savybėmis, nuo kurių priklauso pati daiktų pagavumo¹⁶, jų valdymo galimybė, ypač kiekybiškai juos sujungiant ar padalinant, surenkant ar atskiriant.

Kadangi tai nė kiek nesusiję su „junkciniu veikimu“, kurį anksčiau apibrėžėme kaip subjektų keitimąsi vertės objektais, dabar turime sugalvoti naują sintaksę. Mes siūlome tokią, kurios pagrindas – *operacijos* ir *užvaldymo*¹⁷ sąvokos. Reikia patikslinti, kad šias sąvokas pridedame prie sąvokų „manipuliacija“ ir „junkcija“, o ne pastarąsias jomis pakeičiame, tarsi naujosios leistų geriau paaikškinti *tuos pačius* dalykus. Iš tiesų siekiame ne rekonstruoti semiotiką, o nebent papildyti jau turimų konceptualių instrumentų arsenalą ir tai darome konkrečiu tikslu – analizuoti tam tikrą prasmės matmenį ir sąveikos būdą, tad kartu ir erdvės režimą, kurio, mūsų manymu, neišvengiamai išnagrinėti pasitelkus klasikinę junkcinę problematiką¹⁸. Šitai atveria ištisą, iki šiol beveik visai ignoruotą tyrimų lauką.

Beveik reiškia nevisiškai ignoruotą: idant tai įrodytume, čia trumpai palyginsime dvi šios srities pradininko ir, manytume, pagrindinio semiotiko Manaro Hammado knygas – *Skaityti erdvę*

¹⁶ *Une prise* – paprastai šis daiktavardis, išvestas iš veiksmazodžio *prendre* („paimti“) verčiamas kaip „paėmimas, ėmimas; sučiupimas, užgrobimas“. Pasinaudodamas su juo sudarytais prancūzų kalbos idiominiais posakiais *donner prise* („leisti paimamam, duotis užčiuopiamam“), *avoir prise* („turėti priėjimą“), Landowski šiuo žodžiu žymi daiktų ypatybę būti paimamais, pagaunamais, taigi, jų „pagaunamumą“, „pagavumą“. „Pagavumas“ yra tai, kas dar prieš įvykstant bet kokiai sąveikai su daiktais, sudaro sąlygą juos paveikti, taigi ir užvaldyti (*emprise*) (vert. past.).

¹⁷ Žr. Landowski, E. 2009. *Avoir prise, donner prise. Nouveaux Actes Sémiotiques* 112. <https://doi.org/10.25965/as.2852>.

¹⁸ Apie šias abejones žr. „Avoir prise, donner prise“ 2 skyrių, I.3 „Manipuler ou manœuvrer ?“. <https://doi.org/10.25965/as.2852>.

ir ką tik pasirodžiusią *Palmyra*¹⁹. Pirmojoje, kurioje surinktos 8–9 dešimtmečių atliktos analizės, „skaitoma“ erdvė – vis dar *junkcijos* erdvė „kanoninės“ naratyvinės schemos prasme. Pavyzdžiui, seminaro auditorijoje, kuri analizuojama viename iš skyrių, vieta stalo gale esą suteikia autoriteto perteklių dėl to, kad, kaip mums aiškinama, ją užimant įvyksta „konjunkcija“ su daugiau „modalinės vertės“ nei sėdint kitur. O taip yra dėl to, kad turimų vietų geografija erdvinės išraiškos plotmėje turi perteikti sutartinį „galėjimą“, „žinojimą“ ir „privalėjimą“ pasiskirstymą ir taip užtikrinti dalyvių hierarchinių santykių stabilumą. Panašiai ir [Hammado nagrinėjamuose] tradiciniuose japonų namuose skirtingi judėjimo erdvėje takai, kurie atsiranda dėl tam tikro kambarių išplanavimo, leidžia šeimnininkui neverbaliai išreikšti, kokius socialinius ryšius jis kuria su kiekvienu svečiu.

Bendriau kalbant, susiduriame su topologiškai modalizuota ir sykiu tam tikras pozicijas modalizuojančia erdve, kuri – žvelgiant iš ją aprašinėjančio tyrėjo, o kartu, jei pasitikėsime jo pasirinktu metodu, subjektų, kurių gyvenimo būdą šioje erdvėje jis aprašinėja, perspektyvos – atrodo, neturi jokio kito pavidalo ir kitos funkcijos, kaip tik būti atrama joje vykstančioms intersubjektinėms manipuliacijoms. Iškėlę tokią prielaidą ir netgi ją priėmę, idant galėtume taikyti šį metodą, vis tiek turime paaiškinti, koku tiksliai būdu – per kokius *jusliškai suvokiamus* įtaisus – šitaip artikuliuojamos erdvės dedamųjų modalizuotas statusas ir modalizuojanti galia perteikiami *išreikštomis formomis*, kurios gali būti iš karto bet kokio subjekto „perskaitomos“ ar bent jau intuityviai pagaunamos²⁰. Nes jei nemanome, kad visi erdvės gyventojai, lankytojai ar naudotojai privalo būti semiotikai, gebantys gerai bei tinkamai

¹⁹ Hammad, M. 2006. *Lire l'espace, comprendre l'architecture. Essais sémiotiques*. Paris-Limoges: Geuthner-Pulim; Hammad, M. 2010. *Palmyre. Transformations urbaines. Développement d'une ville antique de la marge aride syrienne*. Paris: Geuthner.

²⁰ Apie perskyrą tarp „skaitymo“ ir „pagavos“ žr. Landowski, E. 2009. *Vettura e pittura: dall'utilizzo alla pratica. Testure. Scritti per Omar Calabrese*, ed. S. Jacoviello et al. Sienne: Protagon, p. 289–302.

atlikti jos aktantinę ir modalinę analizę, idant erdvė galėtų pati jais efektyviai manipuliuoti, tuomet iš pradžių ta erdvė turi vienaip ar kitaip jiems apie save byloti vien savo materialia sandara. Kitaip tariant, reikia klausti, kokių konkrečių, juslines erdvinių elementų savybes veikiančių *moduliacijų* pagrindu arba per kokias *operacijas*, išnaudojančias tų elementų fizines ypatybes, atsiranda ir praktiškai veikia tam tikros empirinės erdvės modalizuojanti galia.

Knyga *Skaityti erdvo* vargiai gali padėti atsakyti į šį klausimą, nes iš tiesų joje kalbama ne apie tai. Tuo tarpu studija *Palmyra* jį nagrinėja tiesiogiai: čia analizė pradedama ne tiek nuo *juslinio*, t. y. plastinio ar „estezinio“ matmens, kuris, mūsų nuomone, turėtų būti vienas iš dviejų semiotinės materialumo problematikos dėmenų, bet nuo antrojo būtino jos dėmens – *operacinio* matmens. Beveik dviejų šimtų puslapių knygą be skrupulų reziūmavę vienu sakiniu, galėtume šitaip suformuluoti pagrindinį jos klausimą apie minėtąjį antrąjį dėmenį: kaip įvairios materialios ypatybės, būdingos kokio nors miesto „fizinėje erdvėje“ esančių ir joje operuojančių elementų serijai, tampa funkciškai svarbios, miestui konstituojančios kaip „socialinei erdvei“, t. y. jam įgyjant prasmę? Čia matyti, kuo Hammado prieiga, nagrinėjant „erdvę“ kaip semiotinę problemą, skiriasi ypač nuo Jean-Marie Flocho tyrimų toje pačioje srityje. Nors abu pradeda nuo iš esmės modalinės perspektyvos, šiandien galime konstatuoti, kad vienas linksta nagrinėti „operacinių“ dėmenį (mūsų vadinamą „užvaldymu“ ir „programavimu“), o kitas semiotikas paskutiniuosius 10–15 metų prieš mirtį vis kryptingiau ėmė tyrinėti kitą, jo analizuotoms erdvinėms konfigūracijoms ne mažiau būdingą – „juslinį“ – matmenį (mūsų manymu, jis grindžia „derinimosi“ režimą, o kartu, kaip netrukus pamatysime, „įvijos“ erdvę).²¹

Kad ir kaip būtų, pradedant studija *Palmyra*, ima rastis iš tiesų itin konkreti tikrovė, grynai operacinio pobūdžio erdvė: nebe koks

²¹ Žr. J.-M. Flocho „modalinę“ pusę straipsnyje „La génération d'un espace commercial“ (*Actes Sémiotiques* IX, 87, 1987), o „juslinę“ pusę – jo knygoje *Une lecture de „Tintin au Tibet“* (Paris: P.U.F., 1997); taip pat jo darbinis užrašus, po mirties publikuotus knygoje Floch, J.-M., Collin, J. 2009. *Lecture de la Trinité de Roublev*. Paris: P.U.F.

nors popierinių aktantinių figūrų tinklas, bet tikro pasaulio iš smėlio, akmens ir druskos, su upėmis, sodais, takais, reljefu ir tam tikru klimatu audinys. Remiantis labai nuodugnia antikinio miesto griuvėsių analize, studijoje rekonstruojami jo maždaug penkių šimtmečių raidos etapai ir parodoma, kad nors ištisus amžius tam tikrais religiniais, ekonominiais, politiniais ar kariniais sumetimais jį, aišku, stato ir keičia žmonės, jie tai daro visada vadovaudamiesi pirmine, vien pragmatine, juos pačius pranokstančia logika – „pačių daiktų logika“²². Iš šios logikos kyla nuo istorijos peripetijų nepriklausantys „mechanizmai“, griežtai reguliuojantys sąveikas tarp pačių elementų, kuriuos pasitelkdami žmonės formuoja savo erdvę. Tokiame fone netrukus įvairiose plotmėse išryškėja tikri reguliarumai, tarsi gamtiniai duomenys, pradedant reljefu ir vandens telkinių pasiskirstymu, tiesiogiai sutartų su architektūriniais elementais, nepriklausomai nuo juos statančių subjektų.

Pavyzdžiui, nekropoliai, kurie „visi ieško vandens“, sistemingai „prisitraukia“ gynybines sienas, kartu „atstumdami“ oazių sodus. Lygiai taip pat visi kiti naudojami elementai, veikdami kaip traukos ar atostūmio poliai lauko viduje, kur susipina skirtingos gamtinės jėgos, savitai užvaldo (nors Hammadas šio žodžio nevartoja) tai, kas juos supa. Ir būtent tai leidžia statytojams iš tų elementų pasidaryti daugybę disponuojamų ir jiems tarnaujančių *operatorių*, konkrečiai, „junkcijos“ operatorių griežtai erdvine šio žodžio prasme, o dar geriau – *jungiklių-išjungiklių* (arba „perjungiklių“), kaip pasakytų elektrikas, kurie turi paleisti „srovę“ arba jos nepraleisti atverdami arba užverdami vieną ar kitą grandinę – prekybos ar procesijų, drėkinimo kanalų ar kariuomenės ir pan. Tad vienur mieste matome išdygstančią kokią nors monumentalią arką, kurios funkcija – vieną su kitu „sulydyti“ du anksčiau egzistavusius kelius, kitur – kolonoms apstatytas prospektas turi „susiūti“ dviejų iki tol atskirtų kvartalų kraštus, o štai išdžiūstančios upės slėnis – „gamtinės

²² *Logique de la „force des choses“*. Posakis *la force des choses* (pažodžiui „daiktų galia“) vartojamas, kai kas nors nutinka neišvengiamai, dėl susiklosčiusių aplinkybių (vert. past.).

kilmės operatorius“ – atlieka panašią operaciją tarp dviejų geografinių zonų. Dėl šių vienas kitam pagavių materialių elementų ryšių tankumo ir tvirtumo formuojasi kintantis „urbanistinis *audinys*“ (šis terminas knygoje pasikartoja dažnai).

Dabar galime patikslinti, kaip reikėtų suprasti *tolydumo* idėją, kurią siejome su *operacine* erdve. Savaiame aišku, čia „tolydumas“ nereiškia, kad stebimi ar veikiami elementai nesiskiria vienas nuo kito ar kad jie nesisieja, nes, kaip žinia, gyvenamasis empirinio patyrimo pasaulis gali būti jusliškai suvokiamas, įgyja prasmę ir iš tiesų pasiduoda mūsų pagavumui tik dėl skirtumų, kurie mums leidžia išskirti relevantiškus elementus (kiekvieniu atveju atsižvelgiant į konkrečią jų tyrinėjimo ar panaudojimo praktiką²³). Nesvarbu, ar interpretuojami kokio nors miesto griuvėsiai, ar seminaro auditorija, kurioje vieta, skirta hipotetiniam „norėjimo mokyti“ modalumui, yra atskirta nuo vietų, kurios kitiems suteikia „galėjamą diskutuoti“ ar tiesiog „privalėjamą klausyti“, ar nagrinėjamos apsipirkinėjimo fanatiko nužiūrinėjamos vitrinos, arba, pavyzdžiui, visiškai kitokiu būdu, kaip tai daro chirurgai, pasitelkus zondus tyrinėjamos ar kateteriais pasiekiamos kūno ertmės, – visais atvejais mūsų tyrinėjimų ar intersubjektinių santykių, lygiai kaip ir mūsų materialių veiksmų *operacine erdve* iškyla kaip *diversifikuota* ir sykiu *pilna*. Mirgantis audinys ar varijuojantis tolydumas būna pilnas (o dažnai net perpildytas) elementų, kurių įvairovė tampa vieniu, vos tik paverčiame šį audinį mūsų operacijų plotme.

Iš tiesų tai erdvė, kur kiekvienas daiktas yra greta kokio nors kito, nuo kurio skiriasi, tarsi olandų tapyboje, kur tarp dviejų interjero objektų niekada nebūna „nieko“, tuštumos, čia bent jau matomas pats savaiame reikšmingas sienos baltumas. Ir nesvarbu, ar sceną užpildantys arba tam tikru išsidėstymu savo perskaitymo „izotopiją“ įtvirtinantys elementai gali pasirodyti kartais taip sugrūsti vienas prie kito, kad, rodos, net nelieka kuo kvėpuoti, kaip

²³ Žr. Beyaert-Geslin, A. 2009. La photographie aérienne, l'échelle, le point de vue. *Protée* 37 (3). *Regards croisés sur les images scientifiques*, p. 57–64. <https://doi.org/10.7202/038805ar>.

kokiam Vuillard' o paveiksle; o kartais, priešingai, išsibarstę kaip Boudino darbuose, kur pirmenybė teikiama „fonui“, kuriame tik vienur ar kitur išryškėja pavieniai siluetai. Mat šis fonas pats yra pozityvus „daiktas“ – dangus, jūra ar paplūdimys; bent jau užtektinai pozityvus, kad žiūrovui jis atrodo semantiškai ir apskritai vis dar *tolydi* erdvė pačia elementariausia prasme – paprasčiausiai erdvė be jokio tarpo: viskas nuo vieno krašto iki kito joje sujungta ir reikšminga.

Taigi, tokios rūšies erdvei būdingą tolydumą galima užčiuopti ir kitoje, abstraktesnėje plotmėje. Matyti pasaulį kaip susiglaudusių daiktų audinį, kaip vientisą masyvą, iš tiesų kartu reiškia jį suprastinti²⁴ kaip pastovių *santykių* audinį – kaip *vieną* pasaulį, kuriame ne tik tolydžiai judame nuo vieno prie gretimo daikto, bet ir toki, kuriame „viskas susiję“ daug giliau, nes nepertraukiamai judant viskas čia pagavu viskam kitam²⁵. Visa visata nuo paties didžiausio iki paties mažiausio iškyla kaip viena milžiniška, tampriai artikuliuota izotopija, kaip „erdvė iš erdvių“²⁶, kurioje kiekviena iš tų erdvių sąveikaudama tiek su jos apimamomis, tiek su ją pačią gaubiančiomis erdvėmis pasižymi savitais skirtingo mastelio reguliarumais – astrofiziniais, elektromagnetiniais, mechaniniais, biologiniais, socialiniais, intersubjektiniais ir kt.

Tokioje perspektyvoje „audinys“ yra esminis bet kokios *analizės* elementas. Juk to, ką vadiname „analize“, objektu paversti, tarkim, miesto erdvę, žvaigždėtą dangų ar meteorologinį žemėlapi, kokios nors šalies „politinę sceną“ ar „žiniasklaidos lauką“, pagaliau, kokį nors tekstą (kuris šiuo atveju gali būti pervadintas „tekstine erdve“) visų pirma reiškia kelti hipotezę, kad, nepaisant tokių objektų pavir-

²⁴ *Comprendre*: 1) „suprasti“, „suvokti“; 2) „apimti“, „turėti (savyje)“, „aprepti“ (vert. past.).

²⁵ Žr. „Avoir prise, donner prise“, 2 skyrelį, II „Dédouplements“.

²⁶ Formuluoję pasiskolinta iš Pauliaus Jevsejevo atliktos Vilniaus knygynų analizės, kurioje taip apibūdinamas vienas iš knygyno erdvės tipų. Žr. Jevsejevas, P. 2011. Erdvė knygynuose. *Baltos lankos* 34, p. 15–18; arba Jevsejevas, P. 2013. Bookstore spaces. *As Interações Sensíveis - Ensaios de Sociossemiótica A Partir da Obra de Eric Landowski*, ed. A. Cl. de Oliveira. Estação das Letras e Cores: São Paulo, p. 948–951.

šinių skirtumų (ir šia prasme – pertrūkių), kiekvienas iš jų gilumoje sudaro tam tikrą visybę (šia prasme – kontinuumą). Paskui antras etapas – pakeisti mastelį ir sutelkti dėmesį į atskirus (suskaidytus, netolydžius) elementus, iš kurių susideda nagrinėjamas objektas; šiuos elementus reikia identifikuoti, „iškirpti“, visus po vieną aprašyti, vieną su kitu palyginti ir ištirti jų tarpusavio ryšius. Ir pagaliau trečias etapas ir dar vienas mastelio pakeitimas – iš ką tik atskleistų ryšių tarp sudedamųjų elementų išvesti logiką, kuri leistų paaiškinti visumos rišlumą. Tai galima pasiekti arba paaiškinant, kas visa tai paverčia *funkcine vienove* (apibrėžiant statistiškai – būtinybe, o apibūdinant kaip procesą – nuspėjamumu), arba atskleidžiant, kas tai padaro *struktūrine vienove* (tuo, kas lemia prasmę, o kraštutiniu atveju nustato, pavyzdžiui, estetinę vertę). Taigi tokios būtų dvi galimos formos to, ką vadiname racionaliai suvokiamu „tolydumu“. Šiuo atžvilgiu bet koks (materialus ar intelektualinis) daiktų užvaldymas įmanomas tik juos analizuojant kaip audinį. Tačiau tai nereiškia, kad negali būti sąveikos principais besiremiančių kitų „pagaulumo“ formų, o kartu kitokių pagavos režimų²⁷.

Todėl nenuostabu, kad veikiant būtent šiam „erdvės“ konstravimo režimui, teikiama pirmenybė *programavimui* kaip sąveikos formai. Iš tiesų, programuoti reiškia tiesiog paruošti taikymui mūsų turimas teorines ar praktines žinias apie pastovius ryšius, mechanizmus, priežastines grandines, o bendriau tariant, apie visokias „programas“, valdančias nuspėjamą būdą, kuriuo pagal mūsų pasirinktą mastelį tarpusavyje sąveikauja tolydaus pasaulio audinio elementai.

* * *

Pereidama nuo vienos iš dviejų ką tik išnagrinėtų konfigūracijų į kitą, erdvė tartum pakeitė vietą. Būdama tinklas, ji atrodo kaip tam tikra *tarp* subjektų esanti tuštuma, kurią reikia užpildyti, o kai pasaulis perkonfigūruojamas į audinį, ji tampa priešais subjektus plytinčia pilnuma.

²⁷ Žr. „Avoir prise, donner prise“ 1 skyrelį, II.3 „En deçà de toute emprise, la prise“, ir 3 skyrelį, II „Opérer sans savoir“.

Vis dėlto, nepaisant šio pokyčio, priimdami vieną iš dviejų minėtų perspektyvų, erdvei visada implicitiškai suteikiame tokį patį statusą: tai *duotybė*, apie kurią galima mąstyti, taip sakant, iš viršaus ir į kurią galima žiūrėti per atstumą. O juk iš kokios nors kitos perspektyvos matyti, jog taip apie „erdvę“ mąstantys ar į ją žiūrintys subjektai iš tiesų patys būna į ją įtraukti, būna jos „viduje“ kaip joje gyvenantys subjektai. Tačiau kol kas nesigilinkime, ką konkrečiai anapus banalaus apibūdinimo gali reikšti būti *erdvėje*. Tiesiog pažymėsime, kad tiek „erdvę“ paversdami objektų-verčių cirkuliavimo atrama (tinklo atvejis), tiek stebėjimo ir veikimo lauku, kuriame atliekame operacijas (audinio atvejis), protu susikuriame „objektyvią“ erdvę, kuri, atitinkamai konstruojant, gali būti suvokiama su tam tikru *episteminiu atsiribojimu* nuo daiktų, kad ir kokie jie būtų – vos tik imame juos laikyti „savaimine“ realybe, kurios egzistavimas, forma, elgsena *a priori* niekaip nepriklauso nuo to, kuris ją mąsto, stebi ar ją naudojami praktiškai.

Neabejotinai toks atsiribojimas iš dalies sąlygoja „pozityvų“ ir „racionalų“ veikimo būdą, kuris dėl jo efektyvumo visada vertinamas mūsų produktyvumo ir pelno apšėstose visuomenėse. Iš tiesų, nei mokslinis pažinimas, nei gamtos prijaukinimas, nei juolab joks „kosmoso užkariavimas“ ir gal net Amerikos atradimas nebūtų buvę įmanomi be objektyvuojančios distancijos. Vis dėlto tai nėra vienintelė įmanoma epistemologinė laikysena, tai nėra vienintelis išsivaizduojamas būties-pasaulyje būdas ir niekas neleidžia teigti, jog jis suteikia daugiausia „gyvenimo kokybės“. Tuo galime įsitikinti tiek iš antropologinės perspektyvos – žvelgdami į kitas visuomenes, tiek iš individualios patirties perspektyvos – žvelgdami į mūsų šalį. Trumpai tariant, esama ir kitokių laikysenų.

Atlikdami tam tikrą aksiologinį pasirinkimą ir sykiu siekdami teorinio išbaigtumo, tolesniuose savo svarstymuose norime atkreipti dėmesį būtent į kitas dvi konfigūracijas – įviją ir *bedugnę*, skirdami joms tiek pat reikšmės, kiek ir ankstesnėms. Nesistebėsime, jei šiandienos kontekste mums bus priekaištaujama, esą šios konfigūracijos „neatitinka laikmečio dvasios“, tėra esteto, poeto ar mistiko svaichiojimai ir todėl jas galima laikyti marginaliomis,

pasenusiomis ir galbūt net žalingomis (kaip įvijomis besiraitantys *tabako* dūmai). Vis dėlto grįžkime prie mūsų schemų. Nuo ką tik nagrinėto „tolydumo“ pereikime prie jo paneigimo – „netolydumo“.

Čia aptinkame tai, ką pakrikštysime *patiriama kūnų judėjimo erdve*.

Jos emblema laikysime įviją – apibendrinančią formą, kurią atpažįstame labai skirtingose plotmėse bei kontekstuose: tai ir graikų šventyklų kolonų kapitelius ar barokinių bažnyčių karnizus puošiančios iš akmens iškaltos spirалės; iš vilnių, artėjančių link kranto, gimusi banga, kuri prieš atsimušdama į jį akimirka dar lūžta; iš jūsų cigaro ar mano pypkės kylantis dūmas, kai pasimėgaudami juos prisidėgame gavę ar negavę leidimo; nuolat besikeičiančios figūros, kurias tai viename, tai kitame dangaus krašte vis piešia skraidančių varnėnų pulkai, o tropikuose – dulkių ar viesulo nudrėkštų lapų sukury; teatro scenoje sukibusių baletų šokėjų sukiniai arba arenoje susipynę buliaus ir toreadoro žingsniai.

Norėdami erdviniu simboliu pavaizduoti ryšį tarp *derinimosi* režimo sąveikaujančių elementų, visų pirma išskyrėme ne įvijos, bet *sampynos* figūrą. Ji taip pat gana tiksliai išreiškia dinamišką koordinavimą, kuris artikuliuoja dviejų ar daugiau judančių partnerių (ar varžovų), vienalaikį ir sykiu abipusį *darymą kartu*: kiekvienas jų per tiesioginį greta esančių kūnų ryšį junta kito (ar kitų) jutimus ir perima (lyg užsikrėsdamas) kito judesius, jo ritmą, patį jo *hexis*²⁸. Bet juk *sampynos* dažnai sudaro įviją. Antai Rogerio Caillois tekstuose galėtume rasti ne vieną panašų pavyzdį iš mineralų, taip pat augalų ir gyvūnų pasaulio²⁹.

Kiekvienu tokiu atveju kas nors aplink save apsieja, išsivynioja ir išsiskleidžia. Tai gali būti tiek neorganinė, žmogaus apdirbta (akmuo) ar neapdirbta medžiaga (dūmai), tiek gyva medžiaga – žmogaus (šokėjų) ar gyvūnų (paukščių) kūnai – arba kelių skirtingų kategorijų elementų kombinacija. Kaip rašydamas apie *kriauklę* pastebėjo Valéry, iš to atsiranda kokia nors figūra, ypa-

²⁸ Landowski, E. 2015. Rizikingos sąveikos. *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*, p. 317, 320.

²⁹ Žr. Caillois, R. 1973. *La dissymétrie*. Paris: Gallimard.

tinga tuo, kad savo „sūkuriuojančiu grakštumu“ ji „išsiskiria iš įprastos juslinių daiktų netvarkos“³⁰. Iš tikrųjų įvija – aplink save susivijęs savipakankamas darinys, kuris, atrodytų, skleidžiasi ir visiškai išsipildo vien per savo dedamųjų žaismą, – „atsiskiria“ nuo likusio pasaulio, tarsi išsilaisvindama nuo daiktus vienus su kitais *surišančio* glaudumo. Galime pasakyti net radikaliau: taip ji „iškrenta“ iš savo konteksto ar, dar geriau, tiesiogine prasme *ji perkerta*. Nuo jo atsiskirdama, ji staiga nutraukia jo tolydumą ir jame padaro trūkį. Iš tiesų, įsteigdama lokalią mikroerdvę, svarbesnę už tai, kas ją supa, – autonomišką prasmės salelę ar, perfrazuojant Valéry, „ekstra-ordinarinę tvarką (*ordre*)“ – įvija pertraukia audinio monotoniją ir jame įkuria perteklinės vertės kritinę zoną, kitaip tariant, kontinuumą paverčia *netolydžia* erdve.

Tačiau tai dar ne viskas, nes įvija ne tik pasižymi *grakštumu*, t. y. turi ne tik *estetinę* vertę. Kadangi įvija – tai *judėjimas*, ji taip pat ir *estetiškai* įtvinkusi, išsikišanti, išsišaunanti. Net nukaldinta iš akmens ir todėl visiškai statiška, pačia savo „spiralės“ forma ji jusliškai įformina judėjimą, o tiksliau – vis besiplečiantį sukimąsi. O juoba tada, kai įvija būna kokio nors sąveikos proceso padarinys – kaip, tarkim, kamuoliais besiverčiantys dūmai arba šokėjų sukinyms. O gilinantis į tai, kaip ore ar scenoje besisukančių formų verpetai veikia žiūrintįjį, nesvarbu, kad dūmų kamuoliai – tai skysčių mechanikos dėsnių „suprogramuoti“ fiziniai reiškiniai, o šokėjų sukiniai – tai veikiau estezinėje harmonijoje esančių partnerių sėkmingo derinimosi vaisius. Juk sąveikos režimas, nuo kurio priklauso konkrečios erdvinės konfigūracijos *pagaminimas*, visai nenulemia jo recepcijos prigimties. Antai tiek internetą sukūrusiems inžinieriams, tiek jo priežiūra besirūpinantiems technikams ir net jį analizuojantiems mokslininkams tai yra tobulai *suprogramuotas* audinys („žiniatinklis“, *Web*), tačiau tai nė kiek netrukdo, netgi atvirksčiai, sudaro galimybę jam savo vartotojams pasirodyti su visais, semiotiškai kalbant, *manipuliacinės* erdvės (*Tinklo, the Net*) bruožais.

³⁰ Valéry, P. 1957. L'homme et la coquille. *Œuvres I*. Paris: Gallimard (Pléiade), p. 889, 887.

Lygiai taip pat sąveikos režimas, nuo kurio priklauso konkrečios įvijos atsiradimas – vieno ar serijos susipynusių judančių kūnų piešiamos įtvinkusios formos pagaminimas – irgi iš anksto nenuma, pagal kokį režimą ji bus suvokiama. Priklausomai nuo jos judėjimo, visada bus galima rinktis vieną iš dviejų skirtingų ir net priešingų požiūrių. Viena vertus, galime žvilgsniu įdėmiai *sekti* tokios įvijos raidą ir bandyti *perskaityti*, kaip ji plėtojasi, – tai mus gražintų prie ankstesnės perspektyvos, pagal kurią pasaulis yra stebimas audinys, perskaitomas per atstumą ir skirtas tapti tikru operaciniu lauku. Argi ne taip astronomai tyrinėja dangaus kūnų orbitas? Kita vertus, žiūrėdami į objektą, galime leisti *pagaunami* jo tvinkstančio judėjimo ir, kaip teigia Bachelard'as, „išties aktyviu dalyvavimu“, – jį autorius, regis, mėgina vadinti „indukcija“, – galime *išgyventi* jo dinamiką, „visapusiškai patirti tai iš vidaus“³¹.

Taigi, kalbant Bachelard'o žodžiais, iš „praktinio tikslingumo“ pereiname prie „poetinio tikslingumo“. Šią opoziciją galime įvardyti semiotiškai, vieną per kitą apibrėždami du skirtingus „veikimo būdus“ arba „pasaulio panaudojimus“³²: *vartojimą* ir *praktikavimą*³³. Pereiti nuo vieno prie kito reiškia nustoti pasaulį konstruoti kaip vien operacinę paskirtį turinčią erdvę, struktūruotą remiantis rega ir pritaikytą būsimam suprogramuotam vartojimui; ir atitinkamai tai reiškia „kūnu ir siela“ atsiduoti kitokiai erdvei, kuri „per glaudų ryšį su tikrove gali pakylėti mūsų vidinę būtį“³⁴, – erdvei, kurią sinesteziškai *patiriame* per praktikas, esteziškai priderintas prie daiktų judėjimo, t. y. prie *kito*, kad ir koks jis būtų, *dinamikos*. Tad įvijos erdvė tampa mūsų nuosavo kūno erdve.

Iš tos pačios lotyniškos šaknies kaip „įvija“ – *volute* – kilęs anglų *involve* ir portugalų *envolver* implicitiškai išreiškia ryšį

³¹ Bachelard, G. 1943. *L'air et les songes. Essai sur l'imagination du mouvement*. Paris: Corti, p. 16.

³² „usages du monde“ – aliuzija į šveicarų rašytojo Nicolas Bouvier kelionių knygą *L'Usage du monde* (žr. šio teksto 4 išnašą) (vert. past.).

³³ Žr. „Avoir prise, donner prise“, 1 skyrius „Façons de faire“; „Vettura e pittura : dall'utilizzo alla pratica“, *art. cit.*

³⁴ Bachelard, G. 1943. *L'air et les songes*, p. 16.

tarp erdvinės, dinamiškos „sūkuriuojančio“ bei apgaubiančio judėjimo figūros ir subjekto – apimto, įsukto, įpainioto, įtraukto, įvelto į sąveikos procesą – stipraus įsitraukimo idėjos. Tai, kad šie veiksmoždziai neturi tiesioginio atitikmens prancūzų kalboje, nekliudo kurti konfigūracijų, priklausančių tai pačiai erdvinės vaizdinijos sričiai, kuri suvokiama kaip „subjektyvybės“ dedamoji. Nuostabų tokios konfigūracijos pavyzdį randame gerai žinomoje *Prarasto laiko beieškant* ištraukoje, kur Marselis neva aprašinėja Martenvilio bažnyčios bokštų „šoki“, stebėtą važiuojant vežimu. Šią ištrauką viename ankstesnių savo darbų lyginome su kitu, ne ką mažiau žinomu erdvinio aprašymu – tai vidury jūros nuo laivo denio Lévi-Strausso stebimas saulėlydis³⁵. Čia pakartosime tik kelis to palyginimo elementus, siekdami parodyti, kaip įvijos erdvės konstravimas, kurio tipišką atvejį pateikia Proustas, skiriasi nuo Lévi-Strausso audinio erdvės kūrimo procedūrų³⁶.

Tarsi taikydamas reliatyvumo teoriją anksčiau laiko, Prousto „nedidelis vaizdelis“ yra ne priešais pasakotoją išskylanti duotybė, o dinamiška sąveika, į kurią įtraukiamas pats stebėtojas, – savotiškos slėpynės, žaidžiamos su keliais peizažo elementais, kurių svarbiausi – trys bažnyčios bokštai. Ir kaip tik apibūdinamas šio elementų rinkinio, įskaitant ir pasakotoją, *reliatyvius judėjimus*, tekstas leidžia suprasti, kaip atsiranda didelę jausminę vertę turintys efemeriški prasmės efektai, susiję su erdvių ryšių variacijomis: persmelkianti nuostaba, kai, ekipažui „staiga pasisukus“ bokštų atžvilgiu, Marselis atsiduria „pačioje jų papėdėje“; užplūstantis išsiskyrimo jausmas, kai bokštai, „kurį laiką [ji] lydėję“, „atsisveikindami moja [...] savo saulėtomis viršūnėmis“; sugrįžtančios ramybės išpūdis matant, kaip jie „nedrąsiai ieško kelio“ ir „keliskart nevikriai susverdėję, buriasi krūvon“.

³⁵ Proust, M. 2004. *Svano pusėje*, vert. A. Merkytė. Vilnius: Vaga, p. 170–172 (Proust, M. 1955. *Du côté de chez Swann*. Paris: Gallimard (Pléiade), p. 179–182); Lévi-Strauss, Cl. 1955. *Tristes Tropiques*. Paris: Plon, p. 54–61.

³⁶ Žr. Landowski, E. *Passions sans nom*, p. 294–305. Sutrumpintą šio palyginimo versiją žr. Landowski, E. 2011. Skonio semiotikos link, vert. P. Jevsejevas. *Baltos lankos* 35, Vilnius, p. 62–64.

Lévi-Strausso atveju, priešingai, aprašomas objektas pasirodo tarsi spektaklis teatro scenoje. Lyginant su ankstesniu aprašymu, čia įvesta perspektyvinė juslinio suvokimo sistema išreiškia labiau klasikinę ir, galima sakyti, dar iki Einsteino gyvavusią, santykio tarp stebinčio subjekto ir objekto sampratą. Debesys, saulė, įvairiausios judančios formos bei spalvos išsidėsto tam tikro fiksuoto taško – stebinčiojo akių – atžvilgiu. Tai atskaitos taškas, leidžiantis aprašyti, kaip daiktai kilnojasi vieni kitų atžvilgiu, tarsi net nepaisydami stebėtojo dalyvavimo. Draminės reprezentacijos metafora visiškai pagrįsta: juk teatre esama tokio paties atotrūkio tarp stebimo objekto ir stebinčio subjekto, tarp scenos erdvėje įkalintų aktorių, priverstų sąveikauti tik tarpusavyje, tarsi visai nežinotų, kad čia pat yra publika, žiūrovai, kurie nepageidauja nieko daugiau, kaip tik likti ramiai įsitaisę savo kėdėse.

Kitaip tariant, Prousto ištraukoje aprašomos scenos mobilumas neatsiejamas nuo žvilgsnio, kuris įtrauktas į tai, ką mato, ir į tai, kas kartu jį liečia³⁷, o kitame tekste, priešingai, stebėtojo, panoramos vadovo nemobilumas steigia griežtai atsiribojusį tyrėjo žvilgsnį, kaip ir priklauso pagal sutartas mokslinio stebėjimo taisykles. Taigi iš esmės tai – epistemologinio pobūdžio skirtumas, išryškinantis dvi erdvės estetikas. Vienoje pusėje – klasikinė estetika, kuriai būdinga tvarka, skaidrumas ir aiškumas, kuri išskiria ir klasifikuoja elementus, iškelia jų pasirodymą bei judėjimą, fiksuoja ir analizuoja jų ryšių raidą, sykiu patikėdama prasmės ir vertės visumą objektams, radikaliai atskirtiems nuo stebėtojo. Kitoje pusėje – Prousto romano estetika, kurią gal reikėtų vadinti „barokine“, nes joje pirmenybė teikiama prasmės efektams, kurie mažiausiai tikėtina pavidalu pasirodo ne dėl judančių elementų, stebimų po vieną ar santykiyje su kitais elementais, bet dėl *paties santykio* svyravimų tarp stebėtojo ir to, ką jis stebi.

³⁷ *le regarde* – pažodžiui „žvelgia į jį“; autorius žaidžia prancūzų kalboje esančia dviprasmybe žodyje *regarder*: žiūrėti, žvelgti; liesti (plg. *cela ne me regarde pas* – „tai manęs neliečia“) (vert. past.).

Tad šokinėjant nuo Prousto prie Lévi-Strausso teksto netrūksta tokio pobūdžio paralelizmų ir apvertimų, kurie visai neardo rišlumo nei vienu, nei kitu atveju. Pavyzdžiui, plaukiant laivu nejudrumo išpūdis („penki tūkstančiai kilometrų vandenyno plyti tarsi veidas, kuris nė nekrusteli“) paskatina nuo denio stebimą erdvę suvokti kaip *homogenišką* audinį. Tokiomis sąlygomis žvilgsnis gali sėkmingai, be jokių kliūčių ar iškraipymų aprėpti sceną, vieną po kito išnaršydamas „visus keturis horizonto kraštus“. Ir, priešingai, dėl „greitai skriejančio“ ekipažo pro Martenvilį tarp Marselio ir bokštų atsiranda tokia dinamiška pynė, tokia įvija, kad jai skleidžiantis išmatuojamas linijinis ankstesnės teksto dalies erdvėlaikis virsta kintančio tankio *anizotropine* terpe, kuri vietomis priešinasi, o kitur, panašiai kaip „oro duobėse“ skrendant lėktuvu, staiga, netikėtai ėmus judėti greičiau, įtampa nulsūgsta.

Atitinkamai Lévi-Strausso fragmente vyrauja sakytojas, turintis tam tikrą, tarsi antrojo laipsnio žiūros galią, kurios šaltinis mums nenurodomas, tačiau kuri, demaskavusi kažkokią aprašomo spektaklio (tekstinio pasaulio) „apgaulę“, sakytojui leidžia akimirksniu atkurti (metatekstinę) daiktų „tiesą“. Kita vertus, Prousto ištraukoje nereikia jokio transcendentinio kognityvinio metasubjekto, kuris „iš viršaus“ spręstų apie prasmės efektų tiesosakinę vertę, kadangi, kildami vien iš patyrimo, jie neva galėtų būti iliuziniai. Priešingai, veikiant tokiam prasmės režimui, kuris šiuo atveju valdo pasaulio, kaip reikšmingos erdvės, pagavą, būtent varijuojantys prokseminiai ryšiai tarp stebėtojo ir to, ką jis stebi, jų „sampyna“ pačia savo prigimtimi *hic et nunc* tampa patiriamos prasmės *sudėtiniais* dėmenimis. Tad bokštai ne tik „atrodo“ artėjantys ar tolstantys, bet vienas jų – Vjeviko bažnyčios bokštas – „drąsiu pasukimu“³⁸ išdygsta priešais kitus, prie jų prisijungia, o netrukus vėl nuo jų atsiskiria. Nuo [Lévi-Strausso] transcenduojančio santykio su

³⁸ „*par une volte hardie*“ – vertimas pakeistas. Romano vertime – „drąsiu šuoliu“ – nelieta čia svarbios „sukimosi“ reikšmės, kurią turi daiktavardis *volte*, kuris žymi ne tik „šuolį“, bet ir arklio apsisukimą aplink save bei voltą (it. *volta* – apsisukimas, atsigręžimas) – dvaro šokį, kuriame šokėjas ore apsuka savo partnerę (vert. past.).

išgyvenimu čia pereiname prie subjekto, ištraukiančio į esamų daiktų imanenciją. Tikrovė nebesislepia po jusliškai suvokiamų reiškinių regimybę, ji susilieja su besiskleidžiančia sąveika. O pats žodis „erdviškumas“ dabar yra tik vienas iš pavadinimų ir turbūt ne pats taikliausias, kurį galima duoti tiems protu suvokiamiems efektams, kurie atsiranda dėl aktantų juslinės ir interaktyvios bendros esaties, kai jų judėjimas padaro juos vienus kitiems pagaulius.

Iš šio sugretinimo matyti, kad nors galima galvoti, jog „erdvinių“ apraiškos, į kurias nurodo vienas ir kitas tekstas, yra iškart iškalbingos empirinio patyrimo plotmėje, iš tiesų jos įgauna reikšmę ir turi prasmę tik dėl naudojamų specifinių stebėjimo įtaisų, kurie sukonstruoja dvi radikaliai skirtingas „erdves“: vieną reliatyvistinę – išcentruotą, imanentistinę, interaktyvią, kitą – logocentrinę. Be abejo, visatos moksluose suformulavus reliatyvumo teoriją, ankstesnė fizikinė Newtono teorija tam tikru atžvilgiu tapo atgyvena. Tačiau ne mūsų socialinių mokslų srityje. Mat socialiniame lauke siekiama ne pačius daiktus pasitelkti kaip objektus modeliavimui, o aprašyti antropologiškai patvirtintus būdus konstruoti pasaulį kaip prasmės universumą. Čia nereikia rinktis tarp viena kitą pakeitusių ar vienu metu galiojančių teorijų, čia reikia jas visas analizuoti kaip vienodai galiojančias, bandant suprasti, kaip, būdamos visiškai skirtingos, jos jungiasi vienos su kitomis kaip suvokimo protu formos.

Vis dėlto taip pat tenka pripažinti, kad šiandien semiotinių tyrimų lauke, ypač kalbant apie „erdvės“ sąvoką, vyksta konfrontacija, panaši į tą ir savo mastu prilygstanti tai, kuri transformavo fizikos mokslą. Išryškėja priešprieša tarp klasikinio, vis dar stipriai dominuojančio požiūrio, kuris tebėra prisirišęs prie tradicinės „tekstinės“ problematikos, ir fenomenologinei prieigai artimesnio požiūrio, kurį galima apibūdinti kaip „moduliuotą“³⁹. Panašiai

³⁹ Žr. visų pirma Jacques'o Geninasca darbus, ypač *La parole littéraire* (Paris: P.U.F., 1997): „Kodėl viena prasmė, viena erdvė, vienas laikas, vienas juslinis suvokimas...? Apskritai būdvardis „moduliuotas“ man čia tinka visai neblogai. Šioje sąvokoje slypi hipotezė, net jei pati sąvoka eksplicitiškai į šią hipotezę ir nenurodo, kad egzistuoja daug prasmės ar racionalumo

kaip *tekstas*, suvokiamas kaip vienas ir linijinis, metodologiškai (o ne vien etimologiškai) yra viena iš *audinio* formų *par excellence*, taip ir „moduliacija“, „moduliuotumas“ ir *modulis* gali būti laikomi įvijos idėją perteikiančiomis sąvokomis. Viena vertus, tai rodo, kad aptartos figūros yra labai bendros, nes jos struktūruoja taip pat ir mūsų „teorinę erdvę“. Kita vertus, tai išryškina poreikį sukurti tam tikrą metateoriją ar išplėsti semiotiką, kurios uždavinys būtų epistemologiškai artikuliuoti, pagal kokius režimus mes patys konstruojame erdviškumo prasmę.

* * *

Puikioje senosios „Phébus“ leidyklos knygoje *Svajų erdvė*, kurioje pristatomas „tūkstantmetis kinų tapybos“, pateikiama nemažai kalnų peizažų, kuriuos François Chengas apibūdino pasitelkęs žinomą posakį – „ant bedugnės krašto“⁴⁰. Tai ypač tinka Hung Jen (Hongren) (1610–1663) piešiniui „Viršukalnių pušys“ (Šanchajaus muziejus)⁴¹:

Aukštumų svaigulys. Išminčius, – moko Džuangdzi, – turi gebėti šokti ant stačiausių uolų viršūnių. Tuštuma jam nėra priešiška esybė, ji jo nekviečia kristi žemyn, jam tai „atvira“, bet kokiam pakylėjimui būtina vieta. Štai iš kur kyla ypatinga traukos galia tų „ant bedugnės krašto“ kompozicijų, kurios tapyboje dažnai kurtos ypač nuo Pietų Sungų valdymo laikų. Tai peizažas be galo be krašto, jis tėra „akimirka“, nemotyvuotai izoliuota tarp dviejų į tą pačią Tuštumą atsiveriančių begalybių. Erdvė staiga tampa Laiku, o Laikas netikėtai sustingsta į Erdvę – tai nuolat vis išsipildantis „suspenduotos“ tobulybės vaizdas.

modusų. Tačiau kartu ji vis dėlto išreiškia siekį visa integruoti, tiesa, nepatikslingama tokio uždavinio atlikimo aplinkybių nei sąlygų.“ (Asmeninis susirašinėjimas, 2005 m. gegužės 17 d.) Taip pat žr. Landowski, E. 2007. Unità del senso, pluralità di regimi. *Narrazione ed esperienza. Intorno a una semiotica della vita quotidiana*, ed. G. Marrone, N. Dusi, G. Lo Feudo. Rome: Meltemi.

⁴⁰ Cheng, Fr. 1980. *L'Espace du rêve. Mille ans de peinture chinoise*. Paris: Phébus, p. 250.

⁴¹ Hong Ren. *Pines and Rocks in Mount Huang*. <https://artsandculture.google.com/asset/pines-and-rocks-in-mount-huang-hong-ren/GAFceowTlaGRIA?hl=en>.

Geriau ir nepasakysi. Bet ar nėra taip, kad šis tekstas mums iškalbingas būtent dėl to, kad dar prieš jį skaitydami jau žinojome, apie ką jis kalba? Ne paveikslą, apie kurį kalbama, – juk jo mes gal net niekada nesame matę, – bet pačią patirtį, apie kurią, pasak autoriaus, byloja šis paveikslas. Tai kasdienis erdvės patyrimas – tokios erdvės, *kurioje* šįkart neabejotinai būvame ar bent jau galėtume būti, mat tiek minimos aukštumos, tiek stačios uolos priklauso tam empiriniam pasauliui, kuriame gyvename ir mes. O kartu tai visiškai neįprastas patyrimas, nes erdvės „be galo be krašto“, tiesą sakant, negalime nei realiai įsivaizduoti, nei netgi mąstyti. „Svaigulys“... o sykiu, kaip rašo François Chengas, „pakylėjimo“ „akimirka“, t. y. Erdvė ir Laikas „nemotyvuotai“ (atsitiktinai?) pakabinti „tarp dviejų begalybių“ (eteryje?).

Žinoma, tai medžiaga ne semiotinėms, o veikiau filosofinėms diskusijoms. Vis dėlto pamėginsime visa tai kiek patikslinti.

Jei, remiantis mūsų jau iškelta hipoteze, čia aprašinėjami dydžiai, t. y. keturi „erdvės režimai“, sudaro sistemą, turėtų būti įmanoma formaliai išvesti ketvirtojo dydžio bruožus iš pateiktų trijų anksčiau režimų apibrėžimų. Būtent taip ir padarysime, tikėdamiesi, kad per kontrastą su kitais režimais pamažu išryškės erdvinė konfigūracija, kurią vadiname „bedugne“. O kadangi „Viršukalnių pušys“ bei jų komentaras, mūsų nuomone, puikiai iliustruoja šią konfigūraciją, juos pasitelksime kaip savotišką tyrimų korpusą.

Grįžtant prie visų mūsų modelių grindžiančios kategorijos /tolydumas vs pertrūkis/ matyti, kad *bedugnės* figūra atsiduria toje pačioje kvadrato pusėje kaip įvija, priešingai nei *tinklas* ir *audinys*. Kitaip tariant, susiduriame su dviem priešingomis ideologinėmis metaerdvėmis. Vienoje jų teikiama vertė teigiamam kategorijos poliui – *tolydumui*: arba jis aktualizuojamas užpildytos ir prisodrintos erdvės forma (audinys), arba jis paverčiamas tokia erdvės forma, prie kurios virtualiai priartėjama paneigiant pertrūkius, skiriančius komunikuojančius subjektus (tinklas). Ir priešingai, kitos dvi figūros pirmenybę teikia *pertrūkiui* ir jį tematizuoja taip pat skirtingais būdais: arba kaip įvija, kuri suardo audinio monotoniją ir sukuria netolydumą, arba kaip *bedugnė* steigia *radikalų skaidytumą* – „tarp

dviejų į tą pačią Tuštumą atsiveriančių begalybių“ plūduriuoja prie nieko nepririštas mūsų pasaulis – „suspenduotas vaizdas“, „izoliuota akimirka“.

Kaip teigiama François Chengo tekste, šiam skaidytumui gali būti suteikiama vertė dviem priešingais būdais. Viskas priklauso nuo to, ar esame „išminčiai“, ar ne.

Visų pirma, jį galima vertinti disforiškai: apskritai niekas „nešoka“ „ant stačiausių uolų viršūnių“. Paprastai ant jų jaučiamas „svaigulys“. Nes kitaip nei lygumų keliai, besidriekiantys per pasaulio audinį, ir kitaip nei kokio nors tinklo taškus jungiantys laidai, čia, aukštumose, takai neveda niekur. Šie „skardingi“ takai staiga nutrūksta, palikdami keliautoją iš visų pusių apsuptą „priešiškos esybės“ – „Tuštumos“. Dėl to apima kūno svaigulys. O kartu tai ir proto svaigulys, nes čia irgi veikia ta pati dviejų erdvių priešprieša. Susidūrus su pasauliu-audiniu, daiktų glaudumas skatino ir, negana to, leido analizuojant jame aptikti racionalius ryšius – tam tikrą prasmę ar bent jau kokius nors reguliarumus. O susidūrus su bedugne proto aiškinančioji galia ir net suvokimo geba ima trikti. Racionalią tikrovės tvarką – būtinybę – pakeičia nebūtinumas ir „nemotyvuotumas“ – tikrąja to žodžio prasme *egzistencinis* svaigulys, kuris iš tikrųjų net nepriklauso nuo aukščio!

Savaip apie tai liudija dviejų lygumų filosofų⁴² svarstymai šia tema, tik pateikti su pašaipia ironija:

Taigi, mūsų pasaulis tėra taškelis daiktų visybėje – mums nepažini visata, tik viena begalinės visatos dalelė [...]. Jie pasijuto lyg skrietų oro balionu, skrosdami stingdantį nakties šaltį, be sustojimo lėkdami link neišmatuojamos bedugnės, o aplink juos – tik neužčiuopiama, sustingusi amžinybė. Šita mintis jiems pasidarė nebeapakeliama. Jie nusprendė ją mesti iš galvos.⁴³

⁴² Taip pašaipiai autorius vadina du nebaigto Gustavo Flaubert'o romano personažus – kopijuotojus Būvarą ir Pėkiušę (vert. past.).

⁴³ Flaubert, G. 1952 [1881]. *Bouvard et Pécuchet. Œuvres II*. Paris: Gallimard (Pléiade), p. 902-903.

Tačiau išminčius kaip tik šito iš galvos nemeta. Jam „neišmatuojama bedugnė“ – tai pozityvi, „atvira“, „bet kokiam pakylėjimui būtina vieta“. Kadangi aptariamas kontekstas neleidžia „pakylėjimo“ (*assumption*) vartoti religine, su šv. Marija susijusia prasme (kaip nurodo žodynas, pakylėjimas – tai „stebuklingas Švenčiausiosios Mergelės Marijos (pa)ėmimas į dangų“), jį suvokiame „filosofine“ prasme kaip „sąmoningą pri(si)ėmimą“⁴⁴. Ir būtent dėl šios priežasties aptariamoji konfigūracija priklauso tam, ką beveik sinonimišku terminu vadiname *susitaikymo* režimu. Iki tol *atsitiktinumo* principu grįstą režimą vadinome *atsitikimo* režimu, tačiau nuo to niekas nesikeičia. Vienokį ar kitokį pavadinimą lemia tik pasirinkta perspektyva: arba objektyvuojanti perspektyva, pabrėžianti esamų dalykų nemotyvuotumą (ar nutinkančių dalykų atsitiktinumą), arba subjekto perspektyva, kai jis priima neužtikrintumą dėl lemties, reiškinių racionalų neperprantamumą, įmanomą beprasmybę⁴⁵.

Žinoma, ne visi išminčiai, išvelgę šią erdvės formą, gyveno Kinijoje. Antai Claudelis, nors ir probėgšmais susidūręs su vienu iš pagrindinių figūratyvinių bedugnės variantų – jūros platybe, manytume, išreiškė panašų sutikimą:

Vien tik jūra, kur pažvelgsi, vien tik ji
kyla ir slūgsta!

Užteks tų sopulių, nerimstančių širdy, užteks tų
senkančių dienų!

Vien tik jūra amžina, ji aprėpia išsyk
visa! ir mes su ja atsiduriam viduj!⁴⁶

⁴⁴ Žr. *Le Petit Robert, assumption*: 1) (iš didžiosios raidės) katalikų religinė šventė, skirta Mergelės Marijos ėmimui į dangų; 2) kokio nors išankstinio teiginio, prielaidos priėmimo veiksmas.

⁴⁵ Žr. Landowski, E. Rizikingos sąveikos. *Prasmė anapus teksto. Sociosemiotinės esė*, V. 3 „Atsitikimo režimas“, p. 287–291; taip pat Landowski, E. 2009. *Assentiment. Vocabulaire des études sémiotiques et sémiologiques*, ed. D. Ablali et al. Paris: Champion, p. 160.

⁴⁶ Claudel, P. 1957. *Ballade* [1917]. *Ūvėre poétique*. Paris: Gallimard (Pléiade), p. 598.

Arba dar vienas, kuris ten niekad nebuvo nė kojos įkėlęs:

Così tra questa
immensità s'annega il pensier mio :
e il naufragar m'è dolce in questo mare.⁴⁷

Štai čia esanti bedugnės erdvė, toji „Tuštuma“, kurioje būtent kaip tuštumoje mes fiziškai ir „metafiziškai“ esame – tai ne kas kita kaip mūsų *čia-būties* pasaulyje erdvė. Galbūt nesame pakankami „poetai“, kad tai pasakytume? Nepakankamai „išmintingi“, kad joje sutiktume atpažinti save? O gal paprasčiausiai pernelyg susirūpinę kitomis – konvencinėmis (tie nerimstantys sopuliai), operacinėmis (tos senkančios dienos) ar net patiriamomis – erdvės formomis, kad pastebėtume, jog galų gale tai vienintelė „erdvė“, kurioje nepasirinkome apsistoti, ir vienintelė, iš kurios negalime ištrūkti?

Tačiau tegu šitai mums nesukliudo, siekiant homogeniškumo, šiai erdvei, kaip trims ankstesniosioms, priskirti visa sintezuojančią formuluoję! Deja, dėl elementų, kuriuos šiuo atveju tenka sujungti, sudėtinga išvengti tam tikros pompastikos.

Ir vis dėlto pavadinkime ją *egzistencine mūsų buvimo pasaulyje erdve*.

* * *

Galiausiai matome, kad, nepaisant tariamo heterogeniškumo, keturi mūsų išskirti režimai sudaro vienovę ir, kaip pažymėjome pradžioje pasitelkę madingą bei gerą skonį rodantį posakį, „tarpusavyje mezga dialogą“. Tiesą sakant, gal būtų buvę geriau sakyti, kad jie „sutaria“, tik tada reikėtų iš karto patikslinti – *kaip puodas su katilu*: kartais kaip tikri bendrininkai, kartais kaip didžiausi pasaulyje priešai, o kartais abu tuo pat metu, t. y., semiotiškai kalbant, „polemizuodami-sutardami“. Savo analizėje kiekvieną šių variantų iliustravome bent vienu pavyzdžiu.

⁴⁷ „Taip grimzta neaprėpiamybėj mano mintys: / ir skęsti man šioj jūroje saldu“ (Leopardi, G. 2004 [1825]. *L'infinito. Idilli. Antologia della poesia italiana*, ed. C. Segre. Vol. 4. Rome: Editoriale L'Espresso, p. 238).

Kalbant apie bendrininkavimą, nebūtina grįžti prie to, kaip interneto erdvė glaudžiai sujungia audinį-erdvę su tinklu-erdve – *programinę organizaciją su manipuliaciniu funkcionavimu*. Atkreipsime dėmesį nebent į tai, kad būtent milžinišku manipuliacinio tinklo atnešamu pelnu finansuojamas programinio audinio tobulinimas, kuris savo ruožtu sąlygoja vis sudėtingesnių ir dėl to vis veiksmingesnių manipuliacijų vystymą. Šie kone sutartiniai paslaugų mainai, šios sampynos ir net, galėtume sakyti, šis derinimasis tarp mechanizmų, priklausančių dviem skirtingiems, vienas kitą palaikantiems režimams, – savotiškas technologinis-finansinis „burbulas“ – neretai įgyja tikros įvijos pavidalą, tampa konfigūracija, kuri, kaip jau minėjome, visada kelia grėsmę ją supantiems audiniams.

Ši grėsmė tampa tokia didelė, kad bendrininkavimą nesunkiai pakeičia karas – kitokia „dialogo“ forma. Mat kariaujama ne tik siekiant kontroliuoti teritorijas, kova vyksta ir tarp skirtingų erdvės režimų šalininkų. Ir turbūt kaip tik tokios rūšies kare dabar dalyvaujame: viesulu virtusi internetinė įvija šluoja visas kitas gyvybės Žemėje formas. Regis, jau artinasi paskutinė valanda tų, kurie vis dar prisirišę prie senųjų audeklų, o gal jau reikėtų sakyti *skarmalų*, likusių iš to, kas kadaise su pagarba buvo vadinama „visuomenės audiniu“. O juoba paskutinė valanda tų, kurie vis dar siekia bent menkiausios – asmeninės ar politinės, estetinės ar egzistencinės, nesuprogramuotos ir manipuliacijos nepaveiktos – *laisvės erdvės*.

Mūsų laikų žavesys ar mūsų laikų liūdesys?

Vilnius, 2010 m. sausis
Iš prancūzų kalbos vertė Dobilė Kisieliūtė
Vertimą tikrino Nijolė Keršytė

Versta iš Landowski, Eric. 2010. Régimes d'espace. *Actes Sémiotiques* 112. <https://doi.org/10.25965/as.1743>.